

Tom 14/2022, ss. 589-605
ISSN 0860-5637
e-ISSN 2657-7704
DOI: 10.19251/rtnp/2022.14(18)
www.rtnp.mazowiecka.edu.pl

Karol Dąbrowski

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie
ORCID: 0000-0002-4513-3873

**Odpowiedzialność przedsiębiorstw za
zrównoważony rozwój
Artykuł recenzyjny książki:
Caroline D. Ditlev-Simonsen. 2022.
A Guide to Sustainable Corporate
Responsibility From Theory to Action, Cham:
Palgrave Macmillan¹**

**Sustainable Corporate Responsibility. Book review:
Caroline D. Ditlev-Simonsen. 2022. A Guide to Sustainable
Corporate Responsibility From Theory to Action, Cham:
Palgrave Macmillan**

Streszczenie: Celem artykułu jest krytyczna analiza monografii Caroline D. Ditlev-Simonsen "A Guide to Sustainable Corporate Responsibility From Theory to Action". Aby poszerzyć wiedzę czytelnika, wymieniono

¹ Artykuł jest zmienioną i poszerzoną wersją anglojęzycznej recenzji zaplanowanej do opublikowania w jednym z, niepunktowanych z punktu widzenia polskiej ewaluacji, norweskich czasopism naukowych.

również inne publikacje dotyczące zrównoważonej odpowiedzialności biznesu, w tym studia przypadków z różnych krajów. Przykład zmniejszania dziury ozonowej pokazuje, że korporacje są w stanie realizować działania prośrodowiskowe. Ich działania możemy oceniać w kategoriach etyki cnót i etyki obowiązku. Dokumenty ONZ dotyczące zrównoważonego rozwoju są zbyt ogólne. W praktyce konsument może żyć bez wielu produktów wytwarzanych przez korporacje, a Coca-Cola jest tego najlepszym przykładem, ponieważ nie jest niezbędna do życia. Przedsiębiorstwa powinny uwzględnić zrównoważony rozwój w swoich strategiach, misjach i wizjach. Ważne są też regulacje prawne nakładane na korporacje. W dyskusji naukowej niezbędna jest krytyczna ocena PKB jako wskaźnika, ponieważ pomija on aspekty społeczne i środowiskowe. Ważne jest także wskazanie na destrukcyjny wpływ obecnego modelu konsumpcji, osadzonego w modelu gospodarki linearnej, który prowadzi wprost do katastrofy klimatycznej, a promowany jest przez celebrytów.

Słowa kluczowe: Caroline D. Ditlev-Simonsen, Norwegia, społeczna odpowiedzialność biznesu, zrównoważony rozwój

Summary: The purpose of the article is to critically analyse the monograph Caroline D. Ditlev-Simonsen “A Guide to Sustainable Corporate Responsibility From Theory to Action”. To broaden the reader’s knowledge, other publications on sustainable corporate responsibility are also listed, including case studies from different countries. The example of reducing the ozone hole shows that corporations are able to implement pro-environmental measures. Their activities we can evaluate in terms of virtue ethics and duty ethics. The UN documents are too general. In practice, the consumer can live without many products produced by corporations and Coca-Cola is a prime example because it is not essential to life. Companies should include sustainability in their strategies, missions and visions. Important are the legal regulations imposed on the companies. The conclusion of the article is that we need the critique of GDP, because it ignores social and environmental aspects. It is also important to point out the destructive impact of the current consumption model, embedded in the linear economy model, which leads straight to climate catastrophe, and is promoted by celebrities.

Keywords: Caroline D. Ditlev-Simonsen, corporate social responsibility, Norway, sustainable development

Wprowadzenie

W literaturze odróżnia się społeczną odpowiedzialność biznesu (CSR) od odpowiedzialności za zrównoważony rozwój, choć zarówno CSR, jak i zrównoważony rozwój posiadają wspólne założenia [Zuzek 2012; Walaszczyk, Walczak 2014]. Wiąże się z tym wdrażanie czynników ESG, czyli czynników pozafinansowych uwzględniających aspekty: środowiskowe, społecznej odpowiedzialności oraz ładu korporacyjnego [www1; www2]. Właściwe nimi zarządzanie wpływa na wyższą wartość przedsiębiorstwa i wzrost konkurencyjności [Miles, Munilla i Darroch, 2009; Domańska-Szaruga, 2011]. Połączenie odpowiedzialności biznesowej oraz zrównoważonego rozwoju daje w rezultacie SCR, czyli model Sustainable Corporate Responsibility [Schütz, 2012].

Jedną z badaczek zajmujących się wskazanymi problemami badawczymi jest Norweżka Caroline D. Ditlev-Simonsen. Pracuje w BI Norwegian Business School. Posiada – jak można przeczytać w jej biogramie – doświadczenie naukowe, społeczne, biznesowe i organizacyjne w zakresie zrównoważonego rozwoju, odpowiedzialności korporacyjnej, rozwoju sektora przedsiębiorstw w Afryce, gospodarki obiegu zamkniętego. Współpracowała m.in. z uniwersytetami w Etiopii i Tanzanii [www3; www4]. Jej nowa książka: *A Guide to Sustainable Corporate Responsibility From Theory to Action*, wydana w 2022 roku w wydawnictwie Palgrave Macmillan dotyczy więc ważnego zagadnienia odpowiedzialności biznesu za zrównoważony rozwój.

Książkę poprzedza ujęta w emocjonalnym tonie przedmowa, a Autorka ma świadomość ograniczeń własnego warsztatu badawczego, gdyż – jak napisała: „odpowiedzialność biznesu za zrównoważony rozwój to złożony temat, obejmujący kilka obszarów wiedzy” (s. V). Książka oprócz wprowadzenia liczy 11 rozdziałów. Poprzedzona jest wykazem skrótów, a zakończona bibliografią i indeksem, przy czym wydawnictwo zdecydowało

się ułożyć jeden indeks zamiast osobnych indeksów geograficznego, osobowego i rzeczowego.

Przegląd literatury

Dobór literatury dokonany przez Autorkę jest wyważony, a momentami wręcz skromny. Recenzowana pozycja ukazała się w 2022 roku, ale mimo cyklu wydawniczego Autorce udało się na przykład wykorzystać dane statystyczne z 2021 roku. Bazowanie na informacjach KPMG, ONZ, Transparency International, WHO, banków (w tym Banku Światowego), spółek giełdowych, raportach unijnych, a nawet uniwersytetów jest mocną stroną recenzowanej pozycji. Przy obfitej literaturze naukowej, dla uzupełnienia wiedzy polskiego czytelnika, warto zatem wskazać takie pozycje, które przez Autorkę nie została wykorzystane. Co najważniejsze: podane publikacje nie prowadzą do korekty wniosków zaprezentowanych w recenzowanej książce, a jedynie stanowią materiał uzupełniający.

Wśród wykorzystanych przez Ditlev-Simonsen nie znajdziemy na przykład, obecnych w obiegu naukowym, prac Marka Anthony’ego Camillierego, Gabriela Eweje, Lez Rayman-Bacchus i Philipa R. Walsh [Eweje, 2014; Rayman-Bacchus i Walsh, 2015; Camilleri, 2017; Zhang, Morse i Kambhampati, 2017; Rayman-Bacchus i Walsh, 2021]. W 2020 r. ukazała się książka Francisci Farache, Georgiany Grigore, Alin Stancu i Davida McQueena [Farache, Grigore, Stancu i McQueen, 2020]. Rok później Grigore i Stancu wydali, również w wydawnictwie Springer monografię, analizującą zachowania konsumentów [Simões, Stancu i Grigore, 2021].

W literaturze znany jest raport Philippe Bronchaina, który zaproponował podejście integrujące CSR w zakresie warunków pracy i płacy ze wsparciem lokalnych społeczności i promowaniem działań prośrodowiskowych [Bronchain, 2003]. Relacje między rozwojem zrównoważonym a CSR omówili w 2006 roku Daniela Ebner i Rupert J. Baumgarten [Ebner i Baumgarten, 2006]. Nad zagadnieniami definicyjnymi zastanawiał się

Ivan Montiel [Montiel. 2008], Sheehy i Farneti [Sheehy i Farneti, 2021]. Syntetyczny charakter ma opracowanie Pranjali Bhagwat, w którym zwróciła uwagę na integrujący charakter koncepcji zrównoważonego rozwoju wobec odpowiedzialności finansowej, środowiskowej i społecznej [Bhagwat, 2011; Gori, 2014]. Uzupełnienie modelu „triple bottom line” zaproponowali Fauzi, Svensson i Rahman [Fauzi, Svensson i Rahman, 2010].

Przydatny przewodnik bibliograficzny wydało w 2009 r. Center for Creative Leadership [D’Amato, Henderson i Florence, 2009]. Rok później ukazała się analiza bibliometryczna przeprowadzona przez pracowników Jiangsu Normal University [Ye, Kueh, Hou, Liu i Yu 2020]. Pilar Pérez Cañizares porównał sposoby informowania o wykorzystaniu w polityce przedsiębiorstw hiszpańskojęzycznych z Hiszpanii i Ameryki Łacińskiej CSR i zrównoważonego rozwoju [Cañizares 2021]. Melsa Ararat i Ceyhun Göcenoğlu analizowali CSR i ład korporacyjny w realiach Turcji [Ararat i Göcenoğlu 2005]. Pozytywny odbiór zasad CSR i zrównoważonego rozwoju w przedsiębiorstwach wietnamskich wykazały badania ankietowe Nguyễn Phuong Mai [Mai 2013]. Krytyczne wobec utrwalonych tez o pozytywnym wpływie CSR i zaangażowania środowiskowego okazały się wnioski Muñoz, Fernández i Salinero, wysnute na przykładzie przedsiębiorstw winiarskich w Hiszpanii [Muñoz, Fernández i Salinero 2021].

O implementacji założeń rozwoju zrównoważonego do strategii przedsiębiorstwa pisały Viera Marková i Petra Lesníková [Marková i Lesníková, 2017], a na przykładzie przemysłu tekstylnego – Juliane Peters i Ana Simaens [Peters i Simaens, 2020]. Ujęcie akcentujące rolę rachunkowości zaprezentowały Nikolina Dečman, Marzena Remlein i Ana Rep [Dečman, Remlein i Rep, 2021]. Wiele miejsca raportowaniu pozafinansowemu poświęciła w swojej książce Catherine Malecki [Malecki, 2018]. Polscy badacze zwrócili uwagę, iż założenia zrównoważonego rozwoju dotyczą nie tylko korporacji, ale również małych i średnich przedsiębiorstw [Dulewicz, Perzyńska i Witkowski, 2014; Smolarek i Sipa, 2015]. Długofalowym działaniem powinno być

zaś podniesienie jakości życia i dobrobytu społeczeństwa [Gadomska-Lila i Wasilewicz, 2016]. Wkład w uszczegóławianie badań nad odpowiedzialnością przedsiębiorstw za zrównoważony rozwój wnoszą więc badacze z różnych kontynentów.

Omówienie

We wprowadzeniu Ditlev-Simonsen zwróciła uwagę, że „światowa produkcja i konsumpcja stale rosną w niezrównoważonym tempie”, pociągając za sobą zwiększające się nierówności społeczne, nadmierne zanieczyszczenie i wyczerpywanie się zasobów (s. 1-2). Nie tylko menedżerowie, ale i studenci ekonomii są przekonani o konieczności wdrożenia założeń środowiskowych do ekonomii. Jednak obecny model biznesowy prowadzi do degradacji planety. Autorka postawiła sobie więc za cel sformułowanie zaleceń praktycznych działań i strategii dla korporacji dążących do zrównoważonego rozwoju w sposób efektywny, korzystny dla biznesu i odpowiedni finansowo (s. 2).

W rozdziale „Sustainable Corporate Responsibility” zdefiniowała pojęcie korporacji i wskazała na różnice w odpowiedzialności między osobą prawną a fizyczną. Stwierdziła, że zrównoważony rozwój niekoniecznie jest zbieżny z celami korporacji, ale nie podała przyczyn, tego stanu rzeczy, a one – w mojej opinii – tkwią w paradygmacie kapitalizmu, z którego przecież korporacje wyrosły. Można się zastanawiać, czy korporacje, które kontrolują globalny handel, osiągając wysokie zyski, zdecydują się wdrożyć rozwiązania służące środowisku. Walka o zmniejszenie dziury ozonowej i wycofanie azbestu z obrotu pokazuje jednak, że jest to możliwe.

Autorka słusznie zauważyła, że problem zrównoważonego rozwoju rozpoczął się z wzrostem konsumpcji w XX wieku, ale korzeniami tkwi w rewolucji przemysłowej. Zobrazowała zjawisko śladu ekologicznego, ale nie wyjaśniła przyczyn radykalnego wzrostu tego wskaźnika między rokiem 2000 a 2010. Opisała też problem zrównoważonego rozwoju z perspektywy prawa międzynarodowego i ONZ. Odpowiedzialność spółek

sprowadziła do tzw. dylematu wagonika oraz pojazdów autonomicznych, co wydaje się spłyceniem tematu, biorąc pod uwagę choćby niewolniczą pracę imigrantów w magazynach logistycznych i na plantacjach. Sięgnięcie do doktryny eudajmonizmu, to bardzo dobry zabieg, uzmysławiający, że można postrzegać cele działania korporacji jako uszczęśliwianie konsumentów. Takie podejście można jednak ostro skrytykować, bazując na przykład na filozofii Kanta.

Ditlev-Simonsen poszła w kierunku adaptacji arystotelesowskiej etyki cnót przede wszystkim do misji i wizji przedsiębiorstwa. Kanta przywołała zaś – bardzo trafnie – przy okazji etyki powinności. W przeglądzie prądów filozoficznych uwzględniła również utylitaryzm i konsensualizm, przy czym trzeba dostrzec niebezpieczeństwo utylitaryzmu, gdy będzie interpretowany w sposób nadmiernie uproszczony. Zasygnalizowała również znaczenie wskaźników CSR, a krytyczna ocena raportów spółek przyciąga uwagę czytelnika.

W rozdziale „Economic Theories and Sustainable Development” już na wstępie pada celne stwierdzenie, że „nasze społeczeństwa nie są zrównoważone w perspektywie długofalowej” (s. 37). W rozdziale tym zestawiała teorie ekonomiczne z założeniami zrównoważonego rozwoju, uwzględniając koncepcje Malthusa, Veblena, Smitha, Keynesa, Friedmana, Clarka i Bowena. W odniesieniu do Smitha stwierdziła, że „niewidzialna ręka” rynku nie doprowadziła nas do zrównoważonego rozwoju, a zatem jego model musi zostać na nowo przeanalizowany i poszerzony (s. 42). Komentując Keynesa zwróciła uwagę na to, że interwencje rządowe z punktu widzenia zasad zrównoważonego rozwoju również zakończyły się fiaskiem (s. 43). Keynes nie docenił bowiem ludzkiej chciwości (s. 44), ale dążenie do zrównoważonego rozwoju może okazać dla spółek dobrą ścieżką biznesową. W komentarzu do teorii Clarka celnie spostrzegła, że biznesmeni nie tylko mają zarabiać pieniądze, ale ponoszą również społeczną odpowiedzialność (s. 47). Dlatego na przykład właściciel osiedlowego sklepu z alkoholem ponosi – moim zdaniem – odpowiedzialność za to, że jego klienci wra-

cając z jego sklepu rozrzucają na osiedlu puste butelki po wódce i on je powinien posprzątać a nie wolontariusze z okazji Dnia Ziemi. Odpowiedzi na pytanie o relacje między teoriami ekonomicznymi a zrównoważonym rozwojem Autorka szukała na przykład w koncepcji interesariuszy. Wspomniała też o nowych teoriach, uwzględniających społeczne wyzwania związane ze zrównoważonym rozwojem. Według mnie powinna była rozwinąć krytykę GDP, ponieważ zależność polityk publicznych do tego wskaźnika, jest jedną z przyczyn braku wdrożenia założeń zrównoważonego rozwoju.

W rozdziale „Key Tools for Social- and Environmental Performance, and the UN Sustainable Development Goals (SDGs)” opisała inicjatywy ONZ (UN Global Compact, MDGs, SDGs), wdrażanie certyfikatów, sposoby raportowania i rolę transparentności. „Ten Principles of the UN Global Compact” są ogólne, ale jak pokazuje wojna Rosji z Ukrainą mogą być przydatnym narzędziem oceny działań korporacji. Ditlev-Simonsen napisała, że “wiele spółek ma trudności z określeniem, co oznacza zrównoważony rozwój dla ich działalności. (...) Dla wielu spółek zastosowanie tych dziesięciu zasad pomogło w osiągnięciu postępu w zakresie zrównoważonego rozwoju w ich przedsiębiorstwach” (s. 64), ale nie podała twardych danych, więc te stwierdzenia mogą być odebrane jako gołosłowne.

Obawiam się, że Autorka traktuje regulacje ONZ, których koszt wypracowania jest niewspółmierny do efektów, zbyt optymistycznie. Powinniśmy postawić pytanie, co zostało z Projektu Milenijnego ONZ, chociaż świat ma sukcesy na przykład w zwalczaniu HIV [www5]. Analiza 17 wskaźników SDGs jest interesująca, a Autorka podała wiele przykładów. Część jest optymistyczna, a część – jak wzrost głodu, otyłości i marnotrawstwa żywności już niestety nie. Na świecie wzrastają nierówności obliczane współczynnikiem GINI index. Wzrósł udział ludności żyjącej w slumsach, mocarstwa zwiększają ślad węglowy, a w przyszłości czekają nas wojny o wodę [Borek, 2018; www6; www7].

W odpowiedzi na pytanie: “Why and How Are the SDGs Relevant for Business?” Ditlev-Simonsen opisała praktyki największych korporacji: H&M w Szwecji, Coca Cola i Philip Morris w USA, Huawei w Chinach. Dobór spółek jest interesujący, ponieważ tak naprawdę bez coca-coli, papierosów i „fast fashion” spokojnie moglibyśmy żyć. Dlatego warto przyglądać się eksperymentowi w Nowej Zelandii całkowitego odejścia od palenia tytoniu. Implementacja celów milenijnych w konkretnym przedsiębiorstwie, może być zaś inspirującym eksperymentem myślowym.

Studia przypadków Nike, Arthur Andersen, VW, katastrofy budynku Rana Plaza, Ditlev-Simonsen opisała w rozdziale „The Business Case for Sustainability”. Zachowania przedsiębiorstw odniosła do modelu “five stages”, który obejmuje: ignorowanie problemu (*ignore*), reakcję (*react*), obronę (*defend*), dostosowanie (*accomodate*) i proaktywność (*proactive*). Podkreśliła pozytywne wnioski, jakie przedsiębiorstwa wyciągnęły z popełnionych błędów. Omówiła też aspekt teoretyczny związany z zarządzaniem zasobami ludzkimi oraz zrelacjonowała badania ankietowe. Respondenci kładli nacisk szczególnie na budowanie marki, ale zdaniem Autorki powinno się uwzględniać również środowisko i kwestie socjalne. Słusznie zwróciła uwagę na znaczenie reputacji przedsiębiorstwa. Wartości niematerialne faktycznie mogą być silnie powiązane z zaangażowaniem w zrównoważony rozwój, gdyby na przykład okazało się, że dana spółka nie podejmuje działań, na podstawie których zbudowała swoją renomę. Chęć uniknięcia tragedii, wypadków i skandali związanych z nieodpowiedzialnym zachowaniem może więc być pozytywnym bodźcem dla globalnych koncernów.

W kolejnym rozdziale (“Circular Economy: New Business Models”) scharakteryzowała model gospodarki obiegu zamkniętego. Szukała odpowiedzi na pytanie: dlaczego wytwarzamy tak dużo odpadów? Przywołała obieg przyrody, akcentując destrukcyjną rolę człowieka. Obecny linearny model ekonomiczny jest – jak dowodziła – błędną drogą. Trafnie argu-

mentowała, że w ekonomii cyrkularnej ceny produktów powinny uwzględniać wszystkie koszty środowiskowe. Wystarczy też po prostu ograniczać konsumpcję, co oczywiście dotyczy w pierwszej kolejności elity społeczeństwa. Nie każdy przecież ma basen, jacht, prywatny samolot, a nikt oprócz multimiliarderów nie lata dla zabawy w kosmos. Trzeba sobie uświadomić, kto tak naprawdę jest adresatem postulatów i kto odpowiada za zniszczenie środowiska naturalnego. Nie ten, kto nie ma się w co ubrać, ale ten, kto raz za razem prezentuje nowe kreacje. Opłaty recyklingowe są pożyteczne, ponieważ są zaś – moim zdaniem – prostym bodźcem dla osób o niższej inteligencji emocjonalnej, w których mentalności problem ochrony środowiska w ogóle nie występuje. W dalszej części rozdziału Autorka zwróciła uwagę na absurd, hamujące obieg zamknięty, jak np. nieopłacalność naprawy samochodów elektrycznych. Omówiła również planowe postarzanie produktów. Jej argument, że to sektor publiczny jest największym konsumentem w większości krajów (s. 140) daje do myślenia.

W rozdziale “Strategy to Approach Sustainability in Companies: A Step by Step Model” Ditlev-Simonsen opisała strategiczny model zrównoważonego rozwoju, który pozwala odpowiedzieć na pytanie: „czy Twoja spółka jest przedsiębiorstwem zrównoważonym?”. Składa się on z sześciu kroków: 1) zakotwiczenie i integrację; 2) mapowanie; 3) testowanie; 4) wystartowanie; 5) wdrożenie; 6) raportowanie. Autorka wiąże ten model z wypracowaniem misji, wizji i celami spójnymi z zasadą zrównoważonego rozwoju.

„W obszarze odpowiedzialności korporacyjnej i zrównoważonego rozwoju, zarządzanie interesariuszami jest być może ważniejsze niż wiele innych kwestii, które przedsiębiorstwa biorą pod uwagę” (s. 163) – napisała Ditlev-Simonsen w rozdziale “Stakeholder Management”. Rzeczowo opisała w nim koncepcję interesariuszy [Heikkurinen, Bonnedahl, 2013]. Odróżniła pozycję właścicieli, udziałowców, menadżerów, pracowników, dostawców, konsumentów, organizacji społecznych, dziennikarzy, a nawet naukowców. Wywody autorki mają jednak wy-

rażnie podręcznikowy charakter. Nie zgodzę się z oceną, że „pracownicy są kluczowymi interesariuszami dla spółek (...) Posiadanie zaangażowanych pracowników pozytywnie wpływa na zahamowanie i uniknięcie wydatków na rekrutowanie nowych pracowników” (s. 168). Łatwo ją bowiem sfalsyfikować. „Amazon” zbudował przecież swoją potęgę na niewolniczym traktowaniu nisko płatnych pracowników, szczególnie imigrantów, w swoich kompleksach magazynowych, a wyzysk i szybka rotacja zatrudnionych jest wpisana w filozofię zatrudnienia tej korporacji. Dlatego tak ważna jest postawa klientów, bez których – jak trafnie zauważyła Ditlev-Simonsen – przedsiębiorstwa nie przetrwają. Słusznie więc położyła nacisk na odpowiedzialność konsumentów, czego my na co dzień sobie nie uświadamiamy. Konieczność regulacji rynku uzasadniła koncepcją „tragedii wspólnego pastwiska”, ale nie odniosła się do spostrzeżeń Elinor Ostrom. Przykład zakończenia współpracy „Lego” z „Shell” wskutek kampanii „Greenpeace”, podany przy okazji omawiania roli NGOs, jest za to doskonały.

O etycznym inwestowaniu Autorka pisała w rozdziale „Sustainability and Finance: Environment, Social, and Governance (ESG)”. Jako przykład podała Government Pension Fund of Norway, który jest – szczególnie dla Europy Środkowo-Wschodniej – wzorcem zarządzania publicznymi pieniędzmi. Omówiła też zjawisko „greenwashing”. Interesująca jest analiza kryteriów wykluczenia preferowanych przez ankietowanych, którzy na przykład byli przeciwni inwestowaniu w akcje spółek przeprowadzających testy na zwierzętach. Sprzeciw norweskiego społeczeństwa wobec energetyki wiatrowej to przypadek nieznany opinii publicznej innych państw i tego typu wzmianki bez wątpienia ubarwiają tekst. Ogólnie rzecz biorąc uważam, że największą wartością recenzowanej książki, która zasadniczo ma przeglądowy charakter, są podawane przez Autorkę przykłady, czerpane z norweskiej codzienności. Moim zdaniem monografia o norweskich wzorcach zrównoważonego rozwoju byłaby nawet bardziej interesująca dla zagranicznego czytelnika.

Prawdą jest, co Ditlev-Simonsen napisała w rozdziale “Anti-corruption”, że „korupcja jest główną przeszkodą w rozwoju gospodarczym i społecznym” (s. 208). Dla zwykłego obywatela korupcja – pozwolę sobie tak stwierdzić – jest czymś nienormalnym. Czytelnik jest zdumiony czytając, że w Norwegii „do 1995 roku wydatki związane z przekupstwem zagranicznego urzędnika można było zaliczyć do kosztów, uprawniających przedsiębiorstwo do ulg podatkowych” (s. 209). Jeśli „korupcja jest stale dużym wyzwaniem w krajach takich jak Norwegia” (s. 210), to warto sobie uprzytomnić, jaka musi być skala problemu w innych państwach Europy. Widać więc, jak wiele zależy od mentalności danego społeczeństwa. Zaskakujące jest, że cyfryzacja zmniejsza korupcję, ponieważ redukuje okazję do spotkań „face to face”.

Jako przykład wdrażania zasad zrównoważonego rozwoju w poszczególnych państwach Ditlev-Simonsen wybrała bardzo trudny przykład Afryki Subsaharyjskiej (“Sustainability in Developing Countries: Case Sub-Saharan Africa”). Przypomniała nieefektywność pomocy zewnętrznej i poszukiwała odpowiedzi na pytanie, dlaczego sytuacja w Afryce jest taka zła. Wskazała na błędy projektów międzynarodowych oraz oderwane od realiów, a przez to nieudane próby zalesiania kontynentu. Rozdział ten jest interesujący, a analiza Autorki wieloaspektowa.

Wnioski

W zamierzeniach Autorki rozdziałem podsumowaniem książkę miał być ostatni rozdział „The Way Forward: Is Sustainable Development Realistic?” Jednak w moim odczuciu – zawiera on zbyt wiele ogólnikowych stwierdzeń, wśród których giną konkretne postulaty stworzenia gospodarki zrównoważonej. Obawiam się, że do tego potrzeba radykalnej zmiany myślenia o ekonomii, gdyż kapitalizm nie znajdzie rozwiązania problemu niszczonej planety. Nie da się – według mnie – pogodzić nieustannych zysków z oszczędzaniem zasobów. Problemem jest model życia, lansowany przez elity i podchwytywany

w mediach społecznościowych. Najbogatsza część społeczeństwa konsumuje bez umiaru, a najbiedniejsza jest bierna, gdyż nawet nie segreguje odpadów, które po prostu – co widać na osiedlach polskich miast, na przykład dzielnicy Stare Miasto w Lublinie – wyrzuca wprost na ulicę i żyje, korzystając z pomocy społecznej, jakby problem zużycia prądu, wody, gazu w ogóle jej nie dotyczył. To jednak oni – najubożsi poniosą bezpośrednie koszty kryzysu klimatycznego.

Przemiany społeczeństwa i gospodarki wymuszane przez świadomą część społeczeństwa będą zbyt wolne w stosunku do zmian klimatu. Obawiam się, że na nowy paradygmat modernizacyjny będzie za późno. Susze, pożary, powodzie, huragany wywołają nowe wędrówki ludów, a wtedy albo system się zawali, albo czeka nas nowy totalitaryzm, światowe wojny i ludobójstwo. W książce zabrakło mi socjalnego aspektu zrównoważonego rozwoju, gdyż to na menedżerach wysokiego szczebla spoczywa największa odpowiedzialność za planetę, a ich horyzonty powinny przestać się ograniczać do zakupu kolejnego drogiego supersamochodu i zegarka. W zamian za to społeczeństwu oferuje się skomercjalizowany sport. Samorządy, pod presją prasy i wyborców, wydają publiczne pieniądze zamiast na podniesienie jakości życia i dostosowanie miast do zmian klimatu, na organizowanie na przykład paliwożernych zawodów motocyklowych i samochodowych. Potrzebujemy – moim zdaniem – propagowania w mediach innego modelu życia i konsumpcji. Mniejsza konsumpcja nie oznacza bowiem mniej szczęśliwego życia, o czym słusznie Ditlev-Simonsen w swej książce napisała.

Bibliografia

D'Amato Alessia, Henderson Sybil i Florence Sue. 2009. Corporate Social Responsibility and Sustainable Business: A Guide to Leadership Tasks and Functions. Greensboro: CCL Press.

Ararat Melsa i Göcenoğlu Ceyhun. 2005. Drivers for Sustainable Corporate Responsibility, Case of Turkey. Working Paper (Online).

Bhagwat Pranjali. 2011. Corporate Social Responsibility And Sustainable Development. W Conference on Inclusive & Sustainable Growth. Role of Industry, Government and Society. Conference Proceedings (Online).

Borek Paweł. 2018. Woda jako przyczyna konfliktów zbrojnych w XXI wieku. *Rozprawy Społeczne* tom 2, s. 32-37. doi: 10.29316/rs.2018.11.

Bronchain Philippe. 2003. Towards a sustainable corporate social responsibility. Dublin: European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions (Online).

Camilleri Mark Anthony. 2017. Corporate Sustainability, Social Responsibility and Environmental Management: An Introduction to Theory and Practice with Case Studies. Cham: Springer.

Cañizares Pilar Pérez 2021. “Corporate Sustainability” or “Corporate Social Responsibility”? A Comparative Study of Spanish and Latin American Companies’ Websites. *Business and Professional Communication Quarterly* tom 4, s. 361-385.

Dečman Nikolina, Remlein Marzena i Rep Ana. 2021. Sustainability and Corporate Social Responsibility in accounting. W *Accounting challenges for sustainability and innovations*, red. Marzena Remlein. Poznań: Poznań University of Economics and Business, s. 11-25. doi: 10.18559/978-83-8211-055-5/01.

Domańska-Szaruga Beata. 2011. Rola czynników ESG w budowaniu wartości przedsiębiorstwa. *Współczesne Zarządzanie* nr 3, s. 141-151.

Dulewicz Przemysław, Perzyńska Agnieszka i Witkowski Krzysztof. 2004. Odpowiedzialność przedsiębiorstwa za zrównoważony rozwój. *Logistyka* nr 4, s. 3889-3893.

Ebner Daniela i Baumgarten Rupert J. 2006. The relationship between Sustainable Development and Corporate Social Responsibility. W *Corporate Responsibility Research Conference 2006*, Dublin: Corporate Responsibility Research Conference, s. 1-17.

Eweje Gabriel (eds.) (2014). *Corporate Social Responsibility and Sustainability: Emerging Trends in Developing Economies*. Bingley: Emerald Publishing. doi: 10.1108/S2043-905920148.

Farache Francisca, Grigore Georgiana, Stancu Alin i McQueen David. 2020. *Values and Corporate Responsibility: CSR and Sustainable Development*, Cham: Palgrave Macmillan. doi: 10.1007/978-3-030-52466-1.

Fauzi Hassan, Svensson Goran, Rahman Azhar, Abdul. 2010. "Triple Bottom Line" as "Sustainable Corporate Performance": A Proposition for the Future. *Sustainability*, nr 2(5), s. 1345-1360. doi: 10.3390/su2051345.

Gadomska-Lila Katarzyna, Wasilewicz Justyna. 2016. Zrównoważony rozwój i społeczna odpowiedzialność z perspektywy biznesowej. *Studia i Prace WNEiZ*, nr 46: 299-310.

Gori Saira. 2014. Corporate Social Responsibility and Sustainable Development. *Shrinkhala*, nr 2, s. 37-41.

Heikkurinen Pasi, Bonnendahl Karl Johan. 2013. Corporate responsibility for sustainable development: a review and conceptual comparison of market- and stakeholder-oriented strategies. *Journal of Cleaner Production*, t. 43, s. 191-198.

Mai Nguyễn Phương. 2013. Implementing Corporate Social Responsibility Towards Sustainable Development: A Case Study of SMEs in Thanh Hoa Province. *VNU Journal of Economics and Business*, t. 5E, s. 67-80.

Malecki Catherine 2018. Corporate Social Responsibility: Perspectives for Sustainable Corporate Governance. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.

Marková Viera i Lesníková Petra. 2017. The Corporate Sustainability Concept as an Instrument of a Firm's Development. *Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu*, z. 1, s. 213-226.

Milles Morgan P., Munilla Linda S., Darroch Jenny. 2009. Sustainable corporate entrepreneurship. *International Entrepreneurship and Management Journal*, nr 5, s. 65-76. doi: 10.1007/s11365-008-0074-3.

Montiel Ivan. 2008. Corporate Social Responsibility and Corporate Sustainability: Separate Pasts, Common Futures. *Organization & Environment*, nr 3, s. 245-269.

Muñoz Rosa M., Fernández, M. Valle i Salinero, Yolanda. 2021. Sustainability, Corporate Social Responsibility, and Performance in the Spanish Wine Sector. *Sustainability*, nr 13, poz. 7 doi: 10.3390/su13010007.

Peters Juliane, Simaens Ana. 2020. Integrating Sustainability into Corporate Strategy: A Case Study of the Textile and Clothing Industry. *Sustainability*, nr 12, poz. 6125. doi: 10.3390/su12156125.

Rayman-Bacchus Lez i Walsh Philip R. 2015. Corporate Responsibility and Sustainable Development: Exploring the nexus of private and public interests. New York: Routledge.

Rayman-Bacchus Lez i Walsh Philip R. 2021. *Corporate Responsibility and Sustainable Development: An Integrative Perspective*. New York: Routledge.

Schütz Mathias. 2012. *Sustainable Corporate Responsibility – the Foundation of Successful Business in the New Millennium*. *Central European Business Review*, nr 2, s. 7-15. doi: 10.18267/j.cebr.12.

Sheehy Benedict, Farneti Federica. 2021. *Corporate Social Responsibility, Sustainability, Sustainable Development and Corporate Sustainability: What Is the Difference, and Does It Matter?* *Sustainability*, nr 13(11), poz. 5965. doi: 10.3390/su13115965.

Simões Cláudia, Stancu Alin, Grigore Georgiana. 2021. *Corporate Responsibility, Sustainability and Markets: How Ethical Organisations and Consumers Shape Markets*. Cham: Palgrave Macmillan.

Smolarek Małgorzata i Sipa Monika. 2015. *Społeczna odpowiedzialność biznesu szansą na zrównoważony rozwój społeczno-ekonomiczny małych przedsiębiorstw*. *Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Humanitas. Zarządzanie*, z. 2, s. 49-62.

Walaszczyk Anna i Walczak Natalia. 2014. *Społeczna odpowiedzialność i zrównoważony rozwój w zarządzaniu branżą rolną*. W *Innowacje w zarządzaniu i inżynierii produkcji*, red. Ryszard Knosala. Opole: Polskie Towarzystwo Zarządzania Produkcją: 450-459.

Zhang Dongyong, Morse Stephen i Kambhampati Uma S. 2017. *Sustainable Development and Corporate Social Responsibility*. New York: Routledge.

Zuzek Dagmara. 2012. *Społeczna odpowiedzialność biznesu a zrównoważony rozwój przedsiębiorstw*. *Zeszyty Naukowe Małopolskiej Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Tarnowie*, z. 2, s. 197-207.

Ye Nan, Kueh Tung-Boon, Hou Lisong, Liu Yongxin, Yu Hang. 2020. *A bibliometric analysis of corporate social responsibility in sustainable development*. *Journal of Cleaner Production*, nr 1, poz. 122679. doi: 10.1016/j.jclepro.2020.122679.

Strony internetowe

[www1] <https://harbingers.io/blog/czym-jest-esg> (dostęp: 21.04.2022)

[www2] <https://www.unboxedtechnology.com/blog/the-difference-between-sustainability-and-corporate-social-responsibility/> (dostęp: 21.04.2022)

[www3] <https://carolinedditlev-simonsen.com/> ([dostęp: 21.04.2022)

[www4] <https://www.bi.edu/about-bi/employees/departement-of-law2/caroline-dale-ditlev-simonsen/> (dostęp: 21.04.2022)

[www5] <https://www.who.int/data/gho/data/themes/hiv-aids/data-on-the-hiv-aids-response> (dostęp: 21.04.2022)

[www6] http://www.woda.edu.pl/artykuly/wojny_o_wode/ (dostęp: 21.04.2022)

[www7] <https://www.wprost.pl/swiat/10446655/wojna-o-wode-wlasnie-sie-odbyla-drugiej-juz-nie-przeoczycie.html> (dostęp: 21.04.2022)